

УДК 37.014.5:31(477)

DOI 10.32755/sjeducation.2022.02.016

ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ УКРАЇНСЬКОЇ ОСВІТИ В АСПЕКТАХ ЄВРОПЕЇЗАЦІЇ ТА ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ

Вдовенко Ігор Станіславович, доктор педагогічних наук,
доцент, помічник ректора,

Академія Державної пенітенціарної служби
(14000, Україна, м. Чернігів, вул. Гонча, 34, e-mail: vis1968@ukr.net)

ORCID: 0000-0001-9047-7213

Вдовенко Олена Іванівна, кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри професійної освіти та безпеки життєдіяльності,

Національний університет «Чернігівський колегіум»

імені Т. Г. Шевченка

(14013, Україна, м. Чернігів, вул. Гетьмана Полуботка, 53,

e-mail: VL1941@ukr.net)

ORCID: 0000-0001-7183-2072

Третяк Олена Станіславівна, доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри педагогіки і методики викладання історії

та суспільних дисциплін,

Національний університет «Чернігівський колегіум»

імені Т. Г. Шевченка

(14013, Україна, м. Чернігів, вул. Гетьмана Полуботка, 53)

ORCID: 0000-0001-6124-2597

У статті досліджено тенденції розвитку української освіти у взаємозв'язку, взаємозалежності і взаємодоповнюваності внутрішньосистемної орієнтації галузі на європейські стандарти, державної політики європеїзації та євроінтеграції, виконання умов Європейського Союзу стосовно членства, врахування органами влади, суспільством європейських традицій, законодавства, сучасного досвіду публічних відносин.

Мета статті полягає у вивченні тенденцій розвитку української освіти в період активізації євроінтеграційних процесів та визначенні перспективних напрямів удосконалення державної політики стосовно вступу України як кандидата до Європейського Союзу та науково-практичних підходів до надання освітніх послуг, наблизенні освітнього потенціалу до європейських стандартів.

Методологія статті. Розкриття ролі освіти у формуванні у громадян України демократичної свідомості, поваги до законів, активної життєвої позиції, зацікавленої участі в державотворчих процесах. Встановлено, що на європеїзацію освіти в Україні впливає як національна політика, так і дотримання встановлених правил та вимог, рівноправна співпраця з країнами Європейського Союзу, самоорганізація та самоврядування викладацького та студентського співтовариства, орієнтація на якість освіти, конкурентоспроможність випу-

скників та їхнє працевлаштування, впровадження принципу «академічна доброчесність», сприяння академічній мобільності, формування індивідуальної освітньої траєкторії, формування на базі закладу вищої освіти інноваційних структур різних типів, розширення можливостей для здобуття вищої освіти та освіти протягом життя, підтримка осіб з особливими освітніми потребами, розвиток міждержавного і міжуніверситетського співробітництва, розширення практики громадського контролю у сфері освіти, економізація освіти тощо. Теоретико-методологічну основу дослідження становлять загальнонаукові принципи: історичний, термінологічний, функціональний, системний, когнітивний.

Результати. Здійснено аналіз праць науковців, що сприяло окресленню результатів реалізації положень Болонської декларації в Україні через упровадження загальноєвропейської системи наукових ступенів, здійснення фундаментальних і прикладних наукових досліджень на ринкових засадах, упровадження інновацій за програмно-цільовими підходами, формування двосторонньої і багатосторонньої договірно-правової бази з іноземними закладами освіти тощо. Встановлено, що євроінтеграція відбувається за рахунок міждержавного співробітництва, запровадження підходів, що дозволяють здійснювати самофінансування закладу вищої освіти, оптимізацію бюджетного забезпечення, залучення позабюджетних коштів, доведення видатків на освіту до середніх показників європейських держав. Проаналізовано основні тенденції, що впливають на розвиток української освіти в аспектах європеїзації та євроінтеграції. Доведено, що євроінтеграційні процеси в Україні мають незворотній характер, а тому заклади вищої освіти мають враховувати ці тенденції та розвивати автономію, міжуніверситетські зв'язки, залучати стейкхолдерів до розроблення освітніх програм тощо.

Практичне значення отриманих результатів полягає в тому, що вони можуть бути використані для розроблення концепції розвитку закладу вищої освіти через орієнтацію на запровадження сучасних тенденцій, в основі яких лежить європеїзація та євроінтеграція України.

Ключові слова: міждержавні та міжуніверситетські взаємозв'язки, якість вищої освіти, державна політика у сфері вищої освіти, автономія закладу вищої освіти, бюджетне забезпечення, державна та регіональна підтримка.

TRENDS IN THE DEVELOPMENT OF UKRAINIAN EDUCATION IN ASPECTS OF EUROPEANIZATION AND EUROPEAN INTEGRATION

Vdovenko Ihor, Doctor of Sciences (Pedagogy),

Associate Professor, Rector Assistant,

Academy of the State Penitentiary Service,

(34 Honcha Street, Chernihiv, 14000, Ukraine, e-mail: vis1968@ukr.net)

ORCID: 0000-0001-9047-7213

Vdovenko Olena, PhD in Pedagogy, Associate Professor of the Department of Professional Education and Life Safety,

Taras Shevchenko National University "Chernihiv Collegium"
(53 Hetmana Polubotka Street, Chernihiv, 14038, Ukraine,
e-mail: VL1941@ukr.net)

ORCID: 0000-0001-7183-2072

Tretyak Olena, Doctor of Sciences (Pedagogy), Professor,
Professor of the Department of Pedagogy and Methods
of Teaching History and Social Disciplines,

Taras Shevchenko National University "Chernihiv Collegium"
(53 Hetmana Polubotka Street, Chernihiv, 14038, Ukraine,
e-mail: tretiakes@gmail.com)

ORCID: 0000-0001-6124-2597

The tendencies in the development of Ukrainian education in the interrelationship, interdependence and complementarity of the industry's intra-systemic orientation to European standards, the state policy of Europeanisation and European integration, the fulfillment of the conditions of the European Union about membership, taking into account European traditions, legislation, modern experience of public relations by authorities and society are examined in the article.

***The purpose** of the article is to study the trends in the development of Ukrainian education during the period of the European integration processes activation and to determine promising directions for improving the state policy regarding the accession of Ukraine as a candidate to the European Union and scientific and practical approaches to the ways of educational services providing, bringing the educational potential closer to European standards.*

***Methodology of the article.** To disclose the role of education in the process of Ukrainian citizens' democratic consciousness formation, respect for laws, an active life position, and interested participation in state-building processes. It has been found out that the Europeanisation of education in Ukraine is influenced by both national policy and compliance with defined rules and requirements, equal cooperation with the countries of the European Union, self-organization and self-governance of teaching and student community, focus on education quality, competitiveness of graduates and their employment, implementation of the "academic integrity" principle, promotion of academic mobility, formation of an individual educational trajectory, formation of innovative structures of various types on the basis of a higher education institution, expansion of opportunities for obtaining higher education and lifelong education, support of persons with special educational needs, development of interstate and interuniversity cooperation, expansion of practice public control in the field of education, economization of education, etc. The theoretical and methodological basis of the research consists of such general scientific principles as: historical, terminological, functional, systemic, cognitive ones.*

***The results.** The analysis of scholars' papers is carried out. It helped to outline the results of the implementation of the provisions of the Bologna Declaration in Ukraine by introducing the pan-European system of academic degrees, the implementation of fundamental and applied scientific researches on a market basis, the introduction of innovations according to programmatic and target approaches,*

the formation of a bilateral and multilateral contractual and legal framework with foreign educational institutions, etc. It is revealed that European integration takes place at the expense of interstate cooperation, the introduction of approaches that allow for self-financing of higher education institutions, optimization of budget support, attraction of extra-budgetary funds, bringing education expenses to the average indicators of European countries. The main trends affecting the development of Ukrainian education in terms of Europeanisation and European integration are analyzed. It is proven that European integration processes in Ukraine are irreversible, and therefore higher educational institutions should take these trends into account and develop autonomy, inter-university ties, involve stakeholders in the development of educational programs, etc.

The practical significance of the obtained results is in the fact that they can be used in order to elaborate a concept for a higher education institution development by orienting to modern trends introduction, which are based on the Europeanisation and European integration of Ukraine.

Key words: *inter-state and inter-university relationships, quality of higher education, state policy in the field of higher education, autonomy of higher educational institutions, budget support, state and regional support.*

Постановка проблеми. На основі значного кількісного зростання наукових публікацій з тематики європеїзації та євроінтеграції України, розширення спектра досліджень, поглиблення і конкретизації науково-практичних висновків та пропозицій, їх широкого використання в освітньому процесі закладів вищої освіти (далі – ЗВО) є підстави, в узагальненому вигляді, засвідчити провідну роль освіти щодо наближення напрямів і форм національної політики до рівня функціонування європейських політичних, економічних та гуманітарних систем, усвідомлення, сприйняття й дотримання правил і норм публічних, демократичних владно-суспільних та особистісних відносин, формування можливостей рівноправної і рівнозначної співпраці з країнами ЄС.

До сприятливих умов європеїзації необхідно віднести: прагнення українського суспільства щодо інтеграції до європейського співтовариства; формування гармонізованої з європейським правом законодавчої бази; готовність до делегування частини повноважень європейським структурам; високий рівень комунікації з питань вивчення і використання досвіду розвитку освіти провідних європейських країн [5].

У контексті практичних засад реформування українська освіта зосереджується на таких напрямках: розвитку громадянського суспільства, дотримання прав і свобод людини та засобів

масової інформації; забезпечення рівного доступу до освіти і професійної діяльності; формування поваги до законів, подолання корупційних та інших виявів протиправної поведінки; гуманітаризації суспільних відносин на основі розвитку притаманних людині якостей поваги, доброчесності, взаємодопомоги, довіри, милосердя, співчуття тощо; проведення демократичних змін у державному управлінні – децентралізації, розвитку місцевого самоврядування та самоуправління; забезпечення рівноправного міжнародного співробітництва та участі в діяльності міжнародних організацій; формування політичної культури з орієнтацією на європейські демократичні традиції та цінності [4].

Аналіз наукових публікацій та досліджень. Аналіз наукових публікацій дає можливість прослідкувати прогресивний характер сучасних підходів до визначення дефініцій європеїзації та євроінтеграція, формування концепцій, системно-функціональних моделей, методології розвитку відносин українського та європейського співтовариства.

Зокрема, С. Ситник розглядає управлінські проблеми європеїзації та євроінтеграції [12]; М. Ф. Степко, Я. Я. Болюбаш, В. Д. Шинкарук, В. В. Грубінко, І. І. Бабин – Болонський процес у ретроспективі на фактично-документальному матеріалі [3]; Ю. А. Левенець досліджує найважливіші складові євроінтеграційних процесів – взаємодію держави та громадянського суспільства [6]; В. В. Андрієвська – теорію і практику оцінки професійної компетенції в Європейському Союзі [1]; Н. Л. Бойко – соціальні проблеми демократизації суспільства [2]; Т. Є. Оболенська – підвищення конкурентоспроможності закладів вищої освіти через інноваційну діяльність [8]; Ф. М. Рудич – політичну систему України: особливості становлення, тенденції розвитку [10]; О. Скрипник – становлення в Україні соціальної, правової держави [13].

Мета дослідження. На основі вивчення тенденцій розвитку української освіти в період активізації євроінтеграційних процесів визначити перспективні напрями вдосконалення державної політики стосовно вступу України до Європейського Союзу (далі – ЄС) та науково-практичні підходи щодо надання освітніх послуг, наближення освітнього потенціалу до європейських стандартів.

Виклад основного матеріалу. Проведені дослідження показують, що сьогодні для української освіти характерно: відносний соціальний консенсус за системою базових цінностей, якими є права людини, демократія, плюралізм, правова держава, верховенство закону, власність, соціальна захищеність тощо; єдність підходів до подальшого розвитку з європейськими та світовими освітніми центрами із збереженням національних традицій; цілісність функціонування галузі та розширення автономії навчальних закладів; публічний діалог, спрямований на підтримку, постійне відновлення, відтворення науково-освітніх процесів, згідно зі спільними умовами, можливостями та потребами.

З реалізацією політики входження до європейських структур актуальним стає дослідження управління відносинами з суб'єктами, які знаходяться в іншому правовому полі і не є складовими українського громадянського суспільства. Сучасні тенденції розвитку освіти пов'язані з комплексом об'єктивних закономірностей: об'єднання суспільства, громадян навколо національних цінностей, інтересів, мети і завдань щодо рівноправного членства в європейському співтоваристві; розширення освітнього простору, засобів і центрів комунікації; забезпеченням законодавчо захищеного вільного, рівного доступу громадян до освіти; розвитком публічних форм і методів надання освітніх послуг; подальшою автономізацією закладів освіти з питань організації освітнього процесу, науково-методичної діяльності, міжнародних зв'язків; орієнтацію на кооперацію та солідарність на засадах взаємної довіри і співробітництва, самоорганізацію та самоврядування викладацького і студентського співтовариства; поширення громадянської політичної культури, соціального, інтелектуального, психологічного розвитку, взаємної правової відповідальності держави та особи, усвідомлення єдності прав і обов'язків. Вони виявляються через участь у політичному житті; публічне висловлювання своєї позиції з питань державотворення, оцінки реформ, боротьби з корупцією, міжнародної діяльності, ставлення до євроінтеграції; загальнонаціональні програми діалогу, цивілізовані форми дискусії – вербально і в засобах масової інформації; ініціювання політичних, економічних і соціальних реформ та участь у їх проведенні; пошуку компромісів з

вирішення проблем і забезпечення бажаного напрямку розвитку суспільства.

Вивчення процесів, які відбуваються останніми роками у сфері освіти та їх відображення на реалізації державної політики європеїзації та євроінтеграції, дає підстави звернути увагу на такі тенденції її розвитку:

- розширення формату входження системи освіти України до європейського освітнього простору за збереження національних традицій і розвитку сучасних прогресивних досягнень;

- орієнтація на показники якості освіти відповідно до умов провадження освітньої діяльності та результатів навчання вимогам законодавства і міжнародним стандартам, а також потребам зацікавлених сторін та суспільства, впровадженню механізмів гарантії якості освіти, створення взаємодовіри, гармонізації систем оцінювання в освіті України та ЄС;

- створення цілісної системи підготовки конкурентоспроможних на європейському ринку працівників на основі розвитку в середній школі природних здібностей до певної професії, в ЗВО – конкурентоспроможності під час набуття відповідних знань, умінь та навичок та в період професійної діяльності необхідної конкурентоспроможності;

- створення умов для входження закладів освіти на рівноправній основі до системи державно-приватного партнерства, а в перспективі публічно-приватного партнерства;

- зростання можливостей ЗВО на засадах розширення автономії до самостійності, незалежності і відповідальності у прийнятті рішень щодо країн, форм, методів, масштабів, напрямів співпраці в європейському освітньому просторі;

- впровадження в повсякденну практику діяльності ЗВО принципу «академічна доброчесність» (дотримання етичних норм поведінки, вживання заходів щодо запобігання та виявлення академічного плагіату в наукових роботах та притягнення винних до дисциплінарної відповідальності), що відкриває законодавчо закріплені можливості проводити науково-освітню діяльність поза межами України;

- сприяння академічній мобільності здобувачів вищої освіти на основі паралельного оцінювання знань, визнання, підтвер-

дження кваліфікацій та освітніх компонентів європейської кредитної трансферно-накопичувальної системи (ЄКТС) і національної системи України [3];

- розподіл повноважень щодо забезпечення освітнього процесу між державою, регіонами та місцевим самоврядуванням в умовах здійснюваної децентралізації, насамперед щодо фінансування ЗВО, формування замовлення на підготовку фахівців, працевлаштування випускників тощо;

- створення освітнього середовища, орієнтованого на задоволення потреб та інтересів здобувачів вищої освіти, надання можливостей для формування індивідуальної освітньої траєкторії, можливостей вибору ЗВО, форм отримання освіти, вивчення предметів за вибором тощо;

- формування на базі ЗВО інноваційних структур різних типів (наукові та технологічні парки, бізнес-інкубатори, малі підприємства, стартапи) на засадах поєднання інтересів високотехнологічних компаній, науки, освіти, бізнесу та держави з метою виконання і впровадження інноваційних проєктів;

- розширення можливостей для здобуття вищої освіти та освіти протягом життя, впровадження дистанційного навчання, мережових форм здобуття вищої освіти, післядипломної освіти тощо;

- забезпечення додатковою підтримкою в освітньому процесі осіб з особливими освітніми потребами;

- розвиток двостороннього та багатостороннього міждержавного і міжуніверситетського співробітництва, залучення коштів міжнародних фондів, установ, громадських організацій для виконання у ЗВО наукових, освітніх та інших програм, обміну студентами, аспірантами, докторантами, педагогічними, науково-педагогічними та науковими працівниками; надання послуг, пов'язаних із здобуттям вищої та післядипломної освіти, іноземним громадянам в Україні;

- розширення зовнішньоекономічної діяльності системи освіти, організація підготовки осіб з числа іноземних громадян до вступу у ЗВО України та осіб з числа громадян України до навчання за кордоном;

- розширення практики громадського контролю у сфері освіти, можливостей отримання у встановленому законодавстві

вом порядку доступу до інформації у сфері освіти і науки, обговорення, внесення пропозицій та зауважень до рішень;

– економізація освіти – використання засобів та інструментів, що стимулюють зацікавленість у досягненні високих результатів освітньої діяльності (маються на увазі такі важелі та стимули – ціна, ставки плати за виробничі фонди, податки, кредити, собівартість, фінансові пільги та санкції, мотивація праці та ін.).

Висновки. Освіти як одна із визначальних самодостатніх складових суспільного розвитку, забезпечення високого рівня життєдіяльності населення потребує подальшого вивчення внутрішніх системних взаємодій та відносин із зовнішніми суб'єктами економічного, гуманітарного, соціального спрямування, структурами громадянського суспільства, окремими громадянами; чинниками впливу на процеси європеїзації та євроінтеграції.

Аналіз тенденцій розвитку освіти показує зростання її ролі в реалізації євроінтеграційної державної політики України. На основі активізації внутрішніх демократичних процесів та переходу до публічних форм діяльності, науково-обґрунтованої оцінки світового та європейського розвитку, передбачення можливих ускладнень та суперечностей освіта забезпечує формування цілісної системи раціональних взаємодій держави і громадянського суспільства, спрямованих на ефективний розвиток міжнародного співробітництва.

Зростання конкурентоспроможності освіти на внутрішньому ринку сприяє забезпеченню національних інтересів, зміцненню авторитету і конкурентоспроможності держави на міжнародній арені.

У сучасних умовах пріоритетом державної політики стає поліпшення якісних показників освіти, створення умов для навчання протягом життя на основі вивчення та застосування європейського досвіду і подальшого утвердження її національного характеру.

Додаткові можливості для послідовного розвитку освіти створюють процеси децентралізації влади в Україні, розширення кола учасників міжнародних відносин за рахунок місцевого самоврядування і самоуправління.

Значну частину встановлених тенденцій, які мають стале, прогресивне спрямування, враховано в чинних законах України «Про освіту» та «Про вищу освіту», насамперед щодо збагачення інтелектуального, економічного, творчого, культурного потенціалу народу, підвищення освітнього рівня громадян для розвитку України та її європейського вибору; нерозривного зв'язку із світовою та європейською історією, культурою, традиціями.

В умовах глобалізації, наростання соціально-економічних проблем, загострення міжнародної конкуренції зростає роль факторів – самофінансування, оптимальності бюджетного забезпечення, залучення позабюджетних коштів, доведення видатків на освіту до середніх показників європейських держав.

У системі вищої освіти і науки України відбувається вдосконалення реалізації положень Болонської декларації, зокрема впровадження загальноєвропейської системи наукових ступенів; здійснення фундаментальних і прикладних наукових досліджень на ринкових засадах; упровадження інновацій за програмно-цільовими підходами; формування двосторонньої і багатосторонньої договірно-правової бази з іноземними закладами освіти.

Напрямами подальших наукових розвідок є розгляд проблем, що пов'язані із забезпеченням економіки конкурентоспроможними кадрами, збереженням і примножуванням накопиченого досвіду реформування, особливостями співпраці з європейськими партнерами, формуванням нових підходів до організації освітнього процесу в умовах воєнного стану.

Список використаних джерел

1. Андрієвська В. В. Професійна компетенція: теорія і практика її оцінки на Заході. *Науково-методичне забезпечення діяльності сучасної професійної школи* : матеріали науково-практичної конференції. Київ, 1994. С. 25–27.
2. Бойко Н. Л. Социальный контроль и демократизация общества. Київ : Ін-т соціології НАН України, 2007. 271 с.
3. Болонський процес у фактах і документах / упорядники : М. Ф. Степко, Я. Я. Болюбаш, В. Д. Шинкарук, В. В. Грубінко та ін. Київ – Тернопіль : Економічна думка, 2003. 52 с.
4. Про вищу освіту : Закон України від 01.07.2014 № 1556-VII. *Відомості Верховної Ради*. 2014. № 37–38. Ст. 2004. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text> (дата звернення: 29.08.2022).

5. Комплекс нормативних документів для розроблення складових системи стандартів вищої освіти / за заг. ред. В. Д. Шинкарука / укладачі : К. М. Левківський, В. Л. Гуло, Л. О. Котоловець, Т. Ю. Морозова та ін. Київ, 2007. 79 с.

6. Левенець Ю. А. Держава у просторі громадянського суспільства / НАН України. Інститут політичних і етнонаціональних досліджень. Київ : Освітня книга, 2006. 272 с.

7. Луговий В. І. Управління освітою. Київ : Вид-во УАДУ, 1997. С. 22–77.

8. Оболенська Т. Є. Підвищення конкурентоспроможності вищих навчальних закладів через інноваційну діяльність. *Вісник Східноукраїнського державного університету* : науковий журнал. 1998. № 5 (15). Ч. 2. С. 70–72.

9. Пасько Я. І. Соціальна держава і громадянське суспільство: співпраця versus протистояння : монографія. Київ : ПАРАПАН, 2008. 272 с.

10. Політична система сучасної України: особливості становлення, тенденції розвитку / за ред. Ф. М. Рудич та ін. Київ : Парламентське вид-во, 1988. С. 8–12.

11. Рашкевич Ю. М. Болонський процес та нова парадигма вищої освіти : монографія. Львів : Вид-во Львівської політехніки, 2014. 168 с.

12. Ситник С. Євроінтеграція та європеїзація: проблеми управління. URL: <http://www.viche.in16:journal/1686> (дата звернення: 10.05.2022).

13. Скрипник О. Соціальна, правова держава в Україні: проблеми теорії і практики. Київ : Ін-тут держави і права імені В. М. Корецького НАН України, 2000. С. 127–202.

References

1. Andriiivska, V. V. (1994), „Professional competence: theory and practice of its evaluation in the West”, *Scientific and methodological support of the modern vocational school: materials of the scientific-practical conference*, Kyiv, pp. 25–27.

2. Boiko, N. L. (2007), „Social control and democratization of society”, *National Academy of Sciences of Ukraine, Institute of Sociology*, Kyiv.

3. Bologna process in facts and documents (2003) / in Stepko, M. F., Boliubash, Ya. Ya., Shynkaruk, V. D., Hrubinko, V. V. and Babyn, I. I. (Eds.), *Economic thought*, Kyiv – Ternopol.

4. Ukraine (2021), *On Higher Education: Law of Ukraine*, Verkhovna Rada of Ukraine dated 30.03.2021, № 20, Art. 180, № 1357-IX.

5. Complex of normative documents for the development of components of the system of higher education standards (2007) / in

Shynkaruk, V. D., Levkivskiy, K. M., Hulo, V. L. and Kotolovets, L. O. (Eds.), *Institute of Innovative Technologies and Content of Education, Ministry of Education and Sciences of Ukraine*, Kyiv.

6. Levenets, Yu. A. (2006), *The state in the space of civil society, National Academy of Sciences of Ukraine, Institute of Sociology*, Osvitnia knyha, Kyiv.

7. Luhovyi, V. I. (1997), *Education management*, Publishing House UADU, Kyiv, pp. 22–77.

8. Obolenska, T. Ye. (1998), „Increasing the competitiveness of higher educational institutions through innovation”, *Bulletin of East Ukrainian State University. Scientific journal*, Issue 5 (15) (Part II), pp. 70–72.

9. Pasko, Ya. I. (2008), *The welfare state and civil society: cooperation versus confrontation* : monograph, PARAPAN, Kyiv.

10. *The political system of modern Ukraine: features of formation, development trends* (1988) / in Rudych, F.M. and others, Parliament Publisher, Kyiv, pp. 8–12.

11. Rashkevych, Yu. M. (2014), *Bologna process and a new paradigm of higher education* : monograph, Lviv Polytechnic Publishing House, Lviv.

12. Sytnyk, S. *European integration and Europeanization: governance issues*, available at: <http://www.viche.in16:journal/1686> (accessed at 10 May 2022).

13. Skrypnyk, O. (2000), „Social, legal state in Ukraine: problems of theory and practice”, *Institute of State and Law Koretskyi V. M. Of the National Academy of Sciences of Ukraine*, Kyiv, pp. 127–202.